

Barokní liturgické stříbro bývalé jezuitské koleje v Brně, dochované v diecézní katedrále na Petrově a poutním mariánském kostele v Brně-Tuřanech

Anna GROSSOVÁ

ANOTACE: *Mojí snahou je navázat na výsledky bádání brněnského historika umění Václava Richtera, publikované roku 1948 ve Vědecké ročence Moravského ústředního muzea v Brně. Díky archivním pramenům, uloženým v Moravském zemském archivu, fondu k brněnským jezuitům, jako první správně připsal mistrovský punc IW na stříbrném rouchu a trůnu tuřanské Bohorodičky brněnskému zlatníku Johanu Jakobovi Wegelinovi. Následující text představí další předměty, dnes v majetku brněnské kapituly a tuřanského poutního kostela, zhotovené na přímou objednávku jezuitského řádu v Brně, ale i další objevné poznatky, především však autorská určení.*

Přes zoufalé finanční opatření rakouského císaře Františka I. (II.) (1792–1834), nařizující v letech 1806–1807 a 1809–1810 obyvatelstvu rakouských a českých zemí, včetně církví, odevzdat k roztavení veškeré zlato a stříbro, bylo mnohým církevním obcím umožněno se z této povinnosti částečně vyplatit a zachránit tak jisté množství hodnotných liturgických předmětů z drahých kovů, vytvořených středoevropskými zlatnickými mistry před rokem 1800. Ač byla řada z nich po 2. světové válce prohlášena kulturními památkami České (Československé) republiky, stály na okraji pozornosti historiků umění. Řečeno slovy Bohumila Samky, napsanými roku 1994 v článku informujícím o zajímavých objevech při práci na publikaci o uměleckých památkách Moravy a Slezska, „novější uměleckohistorické bádání se (...) tomuto tématu téměř úplně vyhnulo“.¹ Po dvaceti letech je tento stav podstatně jiný, zejména díky pracím Miloslava Čermáka a Heleny Zápalkové, zabývajícím se historií zlatnického a stříbrnického řemesla v Olomouci,² a rozsáhlé encyklopedii o českém zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví Dany Stehlíkové.³ Hlubší znalosti o tvorbě a životních osudech zlatnických a stříbrnických mistrů ostatních moravských měst však stále chybí.⁴ Výjimkou je pouze zhotovitel monstrance zvané *Zlaté slunce Moravy* – brněnský zlatník Andreas Vogelhund (1709/1710–1771).⁵ Stále tak přetrvává velký dluh tomuto skvělému oboru uměleckého řemesla, jehož mistři patřili ve svých působících k elitám.

Při uměleckohistorické práci zabývající se barokními liturgickými předměty z drahých a barevných kovů musíme mít na zřeteli předpoklad, že řada z nich byla zhotovena pro jiný církevní subjekt než ten, který je dnes vlastní. Charakteristickým příkladem toho je konvolut barokního stříbrného liturgického náčiní v majetku brněnské kapituly sv. Petra a Pavla, vy-

stavený přímo v katedrále na Petrově, jehož součástí je i několik předmětů vyrobených na přímou objednávku brněnských jezuitů. S tímto řádem se pojí i dva předměty ze stříbra dochované v poutním kostele Zvěstování Panny Marie v Brně-Tuřanech, jehož duchovní správa byla v letech 1666–1773 v pravomoci brněnské jezuitské koleje. K objevným poznatkům patří též určení konkrétních zhotovitelů jednotlivých předmětů, výjimečně doložených i archivními prameny. Dochované stříbrné objekty, jimž je věnován následující text, však představují pouze část zatím z neurčeného množství původní liturgické pokladnice jezuitského řádu v Brně.

Brněnský noviciát Tovaryšstva Ježíšova založil společně se svým bratrem Václavem, kapitulním děkanem, roku 1572 tehdejší probošt královské kapituly u sv. Petra Jan Grodecký fundací listinou ze dne 14. července, s kapitálem 600 zlatých ročně. K tomu přidali mlýn v Komárově, 1 dvůr s příslušenstvím, 1 svobodný statek na brněnském předměstí zvaném Cejl s domem a pozemky, 3 svobodné lány v Rousínově a Ořechově, výnos 36 zlatých rýnských z polí na Cejlu a ve vsi Zvonovice; do doby, než si jezuité postaví vlastní budovu, dali k dispozici i kanovníkův dům na Petrově.⁶ Když o dva dny později zemřel olomoucký biskup Vilém Prusinovský z Víckova (1565–1572), stal se jeho nástupcem právě brněnský probošt Jan (XVII.) Grodecký (1572–1574). Dopisem ze dne 22. července 1573 se obrátil na císaře Maxmiliána II. (1564–1576) s žádostí o přidělení starobylého, od husitských válek však živořícího ženského kláštera augustiniánek s řeholí sv. Dominika u Matky Boží (lidově zvané „Herburky“)⁷ v Brně jezuitům ke zřízení koleje.⁸ Císařovo zamítnutí bylo zdůvodněno přesvědčením, že jedna jezuitská kolej, ustavená roku 1566 v Olomouci, je pro Moravu dostačující.

1

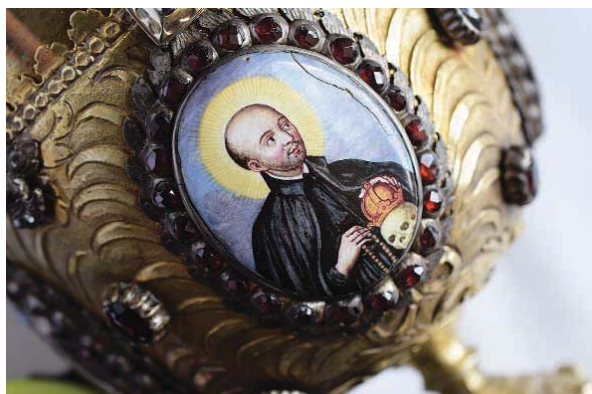
2

Obr. 1. Johan Jakob Wegelin, kalich, Morava, Brno, 80. léta 17. století, zlatené stříbro, smalt, drahé kameny, v. 276 mm, Ø podstavu 196 mm, Ø kupy 102 mm. Katedrála sv. Petra a Pavla, Brno. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 2. Johan Jakob Wegelin, kalich, detail se značkou výrobce. Foto: Pavel Čech, 2015.

3

4

Obr. 3. Johan Jakob Wegelin, kalich, detail s medailonem Panny Marie Sněžné. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 4. Johan Jakob Wegelin, kalich, detail s medailonem sv. Františka de Borgia (Borgiáše). Foto: Pavel Čech, 2015.

Předčasná smrt biskupa Jana XVII. 8. ledna 1574 nakonec vyústila v několikaleté majetkové spory jezuitského noviciátu v Brně se svatopetrskou královskou kolegiální kapitulou, která si fundaci bratří Grodeckých jednoduše přivlastnila. „Šlo to hladce, protože zesnulý [biskup] spolu s bratrem Václavem spravovali majetek a noviciátu jen vypláceli výnos. Chtěli ušetřit starosti P. Höllerovi⁹ se správou statků. Nepomohla ani druhá věnovací listina Jana Grodeckého, vystavená tři dny před smrtí 5. 1. 1574.“¹⁰

Situaci vyřešil až nový císař, Rudolf II. (1576–1612), jenž při návštěvě Brna dne 10. července 1577 pověřil moravského podkomořího Jana Haugvice z Biskupic, aby zřízení místní jezuitské koleje dovedl do úspěšného konce. Haugvicovi se to podařilo až následujícího roku, když 17. února 1578 „dostal (...) klíč (...) od převorky Kateřiny Scholastiky“.¹¹ Vedle klášterních budov s kostelem, liturgického náčiní, mešních rouch a dalšího movitého inventáře, který měla v úschově brněnská městská rada, získal i příslušné pozemkové majetky brněnských „Herburek“.¹² Ještě téhož roku, dne 6. srpna, otevřeli jezuité v Brně svou školu se třemi třídami. Majetkové spory s královskou kapitulou na Petrově i třeňice se zastupitelstvem města Brna s většinově protestantským obyvatelstvem definitivně ukončil až císař Rudolf II. v roce 1581 vystavením zřizovací listiny pro brněnský jezuitský noviciát.¹³

Následovalo dvě stě let působení jezuitů v Brně, během nichž přestavěli mariánský kostel Herburek (v letech 1598–1602),¹⁴ slavnostně vysvěcený 22. září 1602 olomouckým biskupem kardinálem Františkem z Ditrichštejna (1599–1636),¹⁵ kolem kterého postupně

od konce 16. a během 17. století vybudovali rozsáhlý komplex budov jezuitské koleje se sedmi nádvořími.¹⁶

Duchovní správu poutního kostela Zvěstování Panny Marie v Tuřanech, včetně řady výjimek pro místní kněží, převdel na brněnský noviciát olomoucký biskup Karel II. z Liechtensteina-Kastelkornu (1664–1695) dekretem z 16. dubna 1666.¹⁷ Veškerou soudní a správní pravomoc si však biskup jako nejvyšší správce tuřanského zboží včetně obročí ponechal a jezuité mu museli dvakrát do roka ve stanovených termínech odvést 60 zlatých rýnských včetně mešních nadací. Zbývající příjmy pak byli nuceni investovat do obnovy kostela.¹⁸

Tehdejší bohatství tuřanského kostela dokládá soupis chrámového pokladu a šperků, vypracovaný 5. září 1666 při předání fary včetně příslušenství („übergeben Pohses der Phar Turas sambt aller angehör und appertinentien“) rektori jezuitské koleje v Brně P. Wenceslausovi Hermannusovi za přítomnosti kapitulního děkana Matyáše Karla Heroldta.¹⁹ Stářím poškozený, ne příliš čitelný soupis inventáře obsahuje úžasných 123 položek, z nichž většinu tvoří zlaté a stříbrné šperky, klenoty s drahými kameny, liturgické náčiní (1 monstrance, 4 kalichy, 1 ciborium, 2 lampy, 1 krucifix, 2 nádoby na svaté oleje a 2 obětní podnosy) a mince, zbytek pak mešní textil. Lze předpokládat, že „pokladnice“ z Tuřan vzala za své zejména v prvním desetiletí 19. století, kdy muselo být veškeré zlato a stříbro v rakouských a českých zemích odevzdáno puncovním úřadům k roztavení za účelem získání finančních prostředků k umoření nákladů války s francouzským císařem Napoleonem. Čtveřice barokních liturgických předmětů, prohlášených za kulturní památky České republiky, ve vlastnictví dnešního Římskokatolického farního úřadu v Tuřanech, z nichž o dvou bude řeč později, byla zhotovena koncem 17. nebo až v 18. století.

Po zrušení řádu Tovaryšstva Ježíšova papežem

Klementem XIV. (1769–1774) bulou z 21. července 1773 měla jezuitská rezidence v Tuřanech, včetně duchovního patronátu, zpětně připadnout olomouckému biskupovi, tehdy Maxmiliánu hraběti z Hamiltonu (1761–1776), ale Zemské gubernium (zřejmě vzhledem k bohatství farnosti) převedlo farní správu na Studijní fond („Studienfond“).²⁰ Rozsáhlý komplex budov brněnské jezuitské koleje zpočátku posloužil jedné šlechtické nadaci, kterou roku 1779 vystřídala místní vojenská „garnizona“.²¹ Ta zde sídlila až do roku 1904, kdy byl bývalý jezuitský areál, s výjimkou kostela a kamenného vstupního portálu do tzv. kardinálského křídla, zbořen při asanaci města Brna.

Na podnět c. k. finančního rady Karla Vincence hraběte ze Salmu a Neuburgu (1744–1784)²² předalo počátkem roku 1778 moravské Zemské gubernium bohoslužebné nádoby a náčiní z drahých i obecných kovů, včetně parament bývalého jezuitského kostela Panny Marie Sněžné (dnes Nanebevzetí Panny Marie) v Brně, kapitulní katedrále na Petrově.²³ Dle dochované specifikace se jednalo o následující objekty:

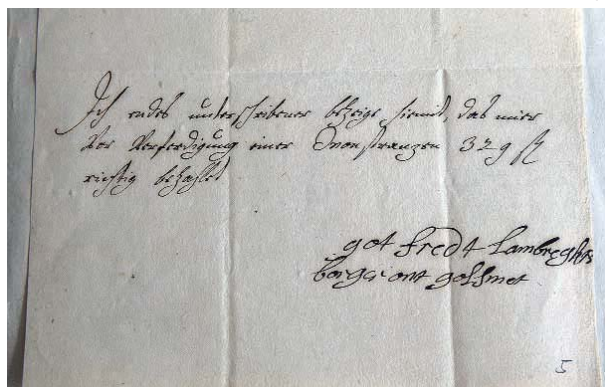
„Jedno stříbrné antependium.
Šest velkých stříbrných svíců.
Čtyři kusy něco menších svíců.
Dva kusy ještě menších svíců „zum Hochwür-digen Gut brauchbar“.
Dva stříbrné stolní svícny.
Tři stříbrné kanonické tabulky.
Jeden stříbrný krucifix s pozlaceným zobrazením našeho Spasitele.
Dva velké relikviáře ze stříbra.
Kalich posázený kameny.
Čtyři kalichy bez kamenů.
Jedna pozlacená monstrance.
Tři ciboria.
Jedna malá stříbrná schránka k omývání.
Jedna stříbrná kadidelnice včetně lodky.
Šest měděných a pozlacených nádob na květiny.
Šest cínových oltářních svíců.
(Zbytek tvoří výčet textilií.)

5

6

7

Kromě tří položek, jimž bude věnován následující text, dnes vystavených v brněnské katedrále sv. Petra a Pavla, zbytek předmětů zřejmě nepřežil repunčovací opatření císaře Františka.

Začneme nejstarším z nich, stříbrným pozlaceným kalichem, osazeným broušenými drahými kameny, většinou českými granáty a almandy.²⁴ Tvoří jej plošší šestilaločná podstava, vázovitý nodus a hladká kupa vsazená do dekorativního koše. Podstavu zdobí tepaný reliéf ní ornament akantových listů doplněný andílky se symboly Kristova umučení; vázovitý nodus pak cherubíni s girlandami. Podstava je osazena třemi a koš kupy čtyřmi oválnými malovanými smaltovanými medailony. Na šesti jsou zobrazeni jezuitští světci,²⁵ rámovaní českými granáty a plaménkovými svatozářemi, upomínajícími na charakteristický znak Tovaryšstva Ježíšova (kříž v monogramu IHS rámovaný kruhovou „plaménkou“ svatozáří).

Sedmý medailon, na koši kalicha, zobrazuje paladium „věčného“ města Říma, zvané *Salus Populi Romani* (Spása římského lidu) – ikonograficky představující *Pannu Marii Sněžnou*, jejíž obraz měl prvořadou důležitost při šíření kato-

lické konfese brněnskými jezuiti v období jejich dvousetletého rekatolizačního působení na Moravě.²⁶ Kopii tohoto středověkého byzantského obrazu, jehož vznik se předpokládá v 5.–13. století, umístěného v římské bazilice S. Maria Maggiore,²⁷ získal brněnský noviciát záhy po svém zřízení počátkem 70. let 16. století (podle legendy přímo od generála řádu Francesca Borgii).²⁸ Milostný obraz Panny Marie Sněžné, jenž zdobí i tabernákul hlavního oltáře jezuitského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně, nalezneme vedle kalicha z petrovské katedrály i na dalších liturgických předmětech ze stříbra zhotovených pro brněnské jezuiti.

Dle tvaru nodu a podstavy lze vznik kalicha předpokládat v poslední čtvrtině 17. nebo i v prvních dvou desetiletích 18. století. Na předmětu je společně se značkou města Brna z let 1646–1768 (dvouhlavý orel s písmenem B v prsním štítu) též mistrovský punc s monogramem IW (v oválném orámování s trojúhelníkovým promutím ve středu podélných stran). I když se ve fondu brněnských jezuitů nedochoval žádný archivní pramen o jeho vzniku, lze s jistotou předpokládat, že zhotovitelem tohoto

Obr. 5. Godefried Lambrecht, Filip Jakob Hablitz, monstrance, Čechy, Praha – Staré Město, 1733 a 1735, zlacené stříbro, broušené kameny, v. 660 mm, podstava d. 240 mm, š. 200 mm. Katedrála sv. Petra a Pavla, Brno. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 6. Godefried Lambrecht, monstrance, detail s Pannou Marií Sněžnou. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 7. Stvrzenka pražského zlatníka Godefrieda Lambrechta. Moravský zemský archiv v Brně, fond E 25 Jezuité v Brně. Foto: Anna Grossová, 2016.

kvalitně výtvarně i řemeslně provedeného kalicha je brněnský zlatník Johan Jakob Wegelin, který v 80. letech 17. století vytvořil stříbrné doplňky pro Madonu v poutním tuřanském kostele spravovaném jezuitskou kolejí v Brně. Tam je monogram IW vyražen pouze na stříbrném rouchu Bohorodičky a dítěte Ježíše z roku 1689, kdy, jak píše Gregor Wolný, měl být „milostný obraz celý vsazen do stříbra“.²⁹ Na stříbrném trůnu, pořízeném na náklady hraběnky Kateřiny Magnisové v roce 1683, obou korunkách a žezlu jsem žádné mistrovské značení nenalezla. V Moravském zemském archivu – ve fondu k br-

8

9

10

Obr. 8. Johan Christian Fischer, ciborium, Morava, Brno, 1745 (?), zlatené stříbro, v. celkem 560 mm, v. nádoby 252 mm, Ø podstavy 227 mm, Ø kupy 190 mm, v. víka 95 mm, Ø 192 mm. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 9. Godefried Lambrecht, monstrance, detail se značkou výrobce. Foto: Pavel Čech, 2015.

Obr. 10. Stvrzenka pražského zlatníka Filipa Jakoba Hablitzze. Monavský zemský archiv v Brně, fond E 25 Jezuité v Brně. Foto: Anna Grossová, 2016.

něnským jezuitům – se dokonce dochovala objednávací smlouva (publikovaná Václavem Richtermem roku 1948),³⁰ uzavřená 28. února 1689 mezi tehdejšími rektorem brněnské jezuitské koleje P. Andreasem Müntzerem a městským zlatníkem Johanem Jakobem Wegelinem.³¹ Úkolem zlatníka bylo „obroubit milostný obraz naší milostné paní z Tuřan ve stříbre lepší dvanáctilové proby, v čistší, hezčí a jemné a nejlepší práci a tuto práci dle možnosti“ urychlit.³² Za každý lot dvanáctilového stříbra měl obdržet 54 krejcarů a mzdu 15 krejcarů za každý zpracovaný lot, což dohromady činilo 1 zlatý 9 krejcarů. Celková váha stříbra nesměla přesáhnout hmot-

nost 20 marek (hříven, 5 137,5 g). Zároveň obdržel mzdu 288 zlatých. Dne 28. srpna 1689, po dokončení práce, bylo Wegelinovi „dle této smlouvy“ doplaceno ještě 24 zlatých 48 krejcarů, z čehož vyplývá, že jeho konečné dílo vážilo 17 marek (4 366,9 g).

Johan Jakob Wegelin, zlatník augsburského původu, je v Brně archivně doložen zatím pouze v letech 1683–1689.³³ Pro Wegelinovo autorství kalicha s medailony jezuitských světců hovoří i formální provedení zvoleného akantového ornamentu, zpřesňující dataci do 80. nebo 90. let 17. století. Zatím též neznáme jiného zlatníka či stříbrníka současně s ním působícího v Brně, jenž by používal výrobní punc s monogramem IW.

Dalším z dochovaných předmětů jezuitského seznamu je zlatená stříbrná monstrance,³⁴ tentokrát s reliéfním zobrazením Panny Marie Sněžné, umístěným na čelní straně její vyšší odstupňované podstavy, zdobené živě působícím proplétaným páskovým a rozvilinovým ornamentem s vkomponovanými mřížkami a mušlemi. Vázovitý nodus tradiční barokní podoby, tvořený cherubíny, girlandami a rozvilinami, ne-

se sluncovou monstrancí. Vlastní schránka na paprskovité koruně má tvar kartuše lemované mohutným ornamentálním rámem, sestaveným z rozvilin, mřížek, muší a palmet (podobně jako výzdoba podstavy), bohatě osázeným broušenými kameny, s křížem ve vrcholu taktéž pokrytým červenými a bílými kameny. Na plochém hladkém lemu podstavy je rytý nápis „Novitiatus Brunensis Societatis JESU . 1734 . 17 Maji.“.

Značky vyražené na této monstranci brněnského jezuitského noviciátu určují rok jejího zhotovení 1733 zlatníkem usazeným na Starém Městě pražském Godefriedem Lambrechttem.³⁵ V Moravském zemském archivu se dochoval jím vystavený nedatovaný doklad, stvrzující, že za svou práci („vor verferdigung einer Monstranzen“) správně obdržel 329 zlatých. Klenotnické práce – sesazení broušených barevných kamenů v dekorativní obrazce – provedl další staroměstský řemeslník, „vergoldarbeiter“ Filip Jakob Hablitz,³⁶ který „vor die Carmesirung der Monstrantz“³⁷ dostal zapláceno 167 zlatých. Peníze mu v Praze vyplatil jezuita P. Franciscus Wissinger (1696–1773)³⁸ ve dvou splátkách po-

čátkem roku 1735 (25. února a 16. března). Vedle kvitancí obou zlatníků se dochovalo i podrobné vyúčtování veškerých nákladů (510 zlatých) na zhotovení předmětu, Wissingerem vypracované v latině dne 5. března 1735 a adresované rektoru brněnské koleje P. Carolu Scholtzovi.³⁹

O několik let později si jezuitský noviciát v Brně objednal další stříbrnou zlacenou monstranci, tentokrát u brněnského městského stříbrníka Josefa Wannera.⁴⁰ Předmět se však nedochoval; pouze vyúčtování celkových nákladů z 31. listopadu 1739.⁴¹ Dle váhy (50 lotů – 802,7 g) a ceny soudě – za její zhotovení obdržel stříbrník pouhých 28 zlatých 30 krejcarů – to bylo jednoduše řešené, drobnější ostensorium. Mzda zlatníka činila 21 krejcarů za zpracovaný lot stříbra.

Třetí dochovanou položkou seznamu předaného jezuitského stříbra je trojice kanonických tabulek ve stříbrných rámech, zhotovených někdy ve druhé třetině 18. století. Vedle značky města Brna z let 1646–1768 nesou mistrovský punc s iniciálami ICF v trojlístu, ztotožnitelný s dalším brněnským stříbrníkem Johanem Christianem Fischerem.⁴² Orámování největší z nich je taktéž zdobeno obrazem kopířujícím římskou ikonu S. Maria Maggiore. Předměty zatím nebyly fotograficky dokumentovány, protože nebyly zařazeny k liturgickému náčiní katedrály sv. Petra a Pavla, zapsanému roku 1970 na seznam kulturních památek Československé socialistické republiky.

Že Johan Christian Fischer pracoval pro brněnskou jezuitskou kolej, dokládá též jím vypracované vyúčtování nákladů s kvitancí na stříbrné pozlacené ciborium z 26. října 1745.⁴³ Jeho mzda činila opět 21 krejcarů za zpracovaný lot, což při váze ciboria 58 lotů 1 kvintlík (935,2 g) bylo 20 zlatých a 11 krejcarů. Přičtením 36 zlatých za pozlacení dosáhly celkové náklady 56 zlatých 11 krejcarů. Tento archivní pramen se s největší pravděpodobností vztahuje k ciboriu,⁴⁴ dochovanému v majetku Římskokatolické farnosti v Brně-Tuřanech. Je raženo stejnou výrobní značkou jako stříbrné rámy kanonických tabulek na Petrově a na základě formálně-stylové analýzy lze určit jeho vznik právě do 40. let 18. století. Podstava, nodus a kupa jsou plasticky dekorovány C motivy, mušlemi, kartušemi, palmetami, římsami, páskovými dekory a mřížkami. Obdobně je zdobeno i víko završené plochým křížkem s trojlaločnými zakončeními.

Posledním liturgickým předmětem, kterému se zde budu věnovat a jejíž můžeme s jistotou spojit s brněnskými jezuiti, je stříbrný zlacený kalich⁴⁵ z majetku tuřanské farnosti. Předmět se skládá z plošší šestilaločné kruhové podstavy, vázovitého nodu a hladké kupy vsazené do dekorativně prořezávaného koše. Nohu zdobí mělce provedený tepaný a rytý ornament dopl-

něný třemi reliéfními medailony, zobrazujícími půlfigury sv. Anny Samotřetí, sv. Josefa a sv. Jáchyma. Akantový dekor, opakující se v rytém provedení i na nodu a v plochém reliéfu koše, je i zde dotvořený oválnými reliéfními medailony. Jeden zachycuje korunovanou trůnící Pannu Marii z Tuřan s dítětem Ježíšem, další pak sv. Ignáce a sv. Františka Xaverského.

Pro množství poutníků byl v letech 1693–1697 vedle starého kostelíku Panny Marie postaven nový, zasvěcený sv. Anně. Dle této světilce, zobrazené na podstavě kalicha, lze s jistotou předpokládat, že byl zhotoven přímo pro tuto novou tuřanskou svatyni. Původní gotický kostelík byl v první dekádě 19. století zbořen a farní správa byla přenesena, včetně milostné sošky Panny Marie, na mladší chrám. Současně byl rozšířen prostor kněžiště.⁴⁶

Tvar nodu a podstavy a provedení dekorativního koše včetně akantového motivu vypovídají o vzniku kalicha na přelomu 17. a 18. století. Pravděpodobným zhotovitelem mohl být další brněnský zlatník, Pavel Ignác Weinreich,⁴⁷ jenž dle dochovaných archivních pramenů zhotovil ze stříbra v letech 1716–1717 pro jezuitský kostel v Brně šest svícňů a lampu na věčné světlo (zničenou při leteckém útoku na Brno v listopadu 1944). Na základě formální analýzy a srovnání se stříbrnými deskami misálu (značeny jsou mistrovským puncem PIV v kombinaci s brněnským znakem) s reliéfem sv. Petra a Pavla z pokladnice katedrály sv. Víta v Praze připsal Václav Richter Weinreichovi též provedení neznačeného stříbrného dekoru na svatostánku hlavního oltáře tuřanského poutního kostela. Pražské desky misálu datovali Eduard Šittler a Antonín Podlaha na konec 17. století, Václav Richter se domnívá, že jsou o dvacet let mladší.⁴⁸

Závěrem zmíním ještě jednoho brněnského zlatníka – Antonína Ignáce Anderleho – jenž na přelomu let 1741 a 1742 zhotovil pro brněnský jezuitský kostel z dvanáctilodového stříbra („von Prob Silber“) lampu, která se nedochovala. Dle nalezeného rozpočtu ze dne 1. prosince 1741 však víme, že vážila čtrnáct marek a třináct lotů (3 805 g). Anderle za svou práci (82 zlatých 57 krejcarů) a za použitý materiál (237 zlatých) obdržel celkem 319 zlatých a 57 krejcarů, vyplacených jezuiti ve dvou splátkách.⁴⁹ Zlatníková mzda byla stanovena, zřejmě dle pravidel místního cechu, na 21 krejcarů za zpracovaný lot.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury dlouhodobého rozvoje výzkumné organizace NPÚ (DKRVO).⁵⁰

■ Poznámky

1 Cit. viz Bohumil Samek, Možnosti „objevů“ při terénním výzkumu uměleckých památek Moravy a Slezska, *Bulletin Moravské galerie* 5/1994, s. 47.

2 Viz Miloslav Čermák, Olomoučtí zlatníci a stříbrníci v minulosti, *Střední Morava: kulturně historická revue* V, 1999, s. 32–53; Idem, Olomoucké umělecké cechy v 17. a 18. století, in: Ondřej Jakubec – Marek Perůtka (eds.), *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 3. Historie a kultura*, Olomouc 2011, s. 180–186; Helena Zápalková, Olomoučtí zlatníci doby baroka, in: eadem, s. 475–483.

3 Dana Stehlíková, *Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví*, Praha 2003.

4 Viz Bohumil Samek, Barokní zlatnictví na Moravě: Domácí produkce a import, in: Martin Čihálek – Pavel Suchánek (eds.), *Stříbrný oltář v bazilice Nanebevzetí Panny Marie na Starém Brně: sborník příspěvků přednesených na konferenci konané v kapitulní síni Augustiniánského kláštera na Starém Brně 21. října 2010 = Der Silberne Altar in der Basilika Mariä Himmelfahrt in Altbrunn: Sammelchrift der Beiträge, die auf der Konferenz im Kapitelsaal des Augustinerklosters in Altbrunn am 21. Oktober 2010 vorge-tragen* Arden, Brno 2011, s. 181.

5 Viz Anna Grossová, Voge(l)hundové – brněnští zlatníci a stříbrníci 18. století: Nová příspěvky k dílu Andrease Vogelhunda, *Brno v minulosti a dnes: příspěvky k dějinám a výstavbě Brna* XXVI, 2013, s. 105–126.

6 Viz Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften. II. Abtheilung. Brünner Diocese. I. Band*, Brünn 1856, s. 91; Josef Koláček, *200 let jezuitů v Brně*, Velehrad 2002, s. 7.

7 Ženský herburský klášter, nazývaný *Cella castitatis* (Klo-můrka čistoty), byl v městě Brně zřízen již v první polovině 13. století. K jeho historii viz Wolny (pozn. 6), s. 86–90; stručně viz Jiří Bílek, *Brněnské kostely*, Brno 1988, s. 42–43; Koláček (pozn. 6), s. 7.

8 Viz Koláček (pozn. 6), s. 7.

9 P. Alexander Helerus (Heller, Höller) – první rektor brněnské koleje, od 10. října 1573 do 25. dubna 1580. Viz Anna Fechtnerová, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773. Sv. 2, Morava, Slezsko*, Praha 1993, s. 349.

10 Cit. viz Koláček (pozn. 6), s. 8.

11 Cit. viz ibidem, s. 9. Zbylým čtyřem řeholnicím Herbur-gy bylo nabídnuto sloučení s ženským dominikánským klášterem sv. Anny na Starém Brně, ale převorka Kateřina Scholastika dala přednost bývalému benediktinskému klášteru v Pustiměři u Vyskova, jehož zisk byl podmíněn roční lhůtou k opatření papežského povolení ke změně do-savadní řehole sv. Dominika na benediktinskou. Viz Wolny (pozn. 6), s. 89.

12 Viz Wolny (pozn. 6), s. 91.

13 Viz ibidem, s. 92.

14 K historii stavby jezuitského kostela Nanebevzetí Pan-ny Marie podrobně viz Lenka Česková, Jezuité a jejich me-nění při výstavbě a výzdobě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Brně kolem roku 1600, in: Hana Jordánková – Vladimír Maňas (eds.), *Jezuité a Brno: sociální a kulturní interakce koleje a města (1578–1773)*, Brno 2013, s. 21–75.

11

Obr. 11. Pavel Ignác Weinreich, kalich, Morava, Brno, přelom 17. a 18. století, zlatené stříbro, v. 276 mm, Ø podstavce 196 mm, Ø kupy 102 mm. Foto: Pavel Čech, 2015.

15 Viz Wolny (pozn. 6), s. 85.

16 Viz Lenka Češková, Příspěvek k ikonografii jezuitské koleje s kostelem Nanebevzetí Panny Marie v Brně, in: Jordánková – Mañas (pozn. 14), s. 243–291.

17 Viz Wolny (pozn. 6), s. 449–450; Václav Richter, Brněňští zlatníci J. J. Wegelin a P. J. Weinreich, in: Vědecká ročenka Moravského uměleckoprůmyslového musea Obchodní a živnostenské komory v Brně, Brno 1948, s. 58. Wolny uvádí, že před brněnskými jezuiti byla správa tuňanského poutního kostela nabídnuta benediktinům z nedalekého kláštera v Rajhradě, Richter tvrdí, že paulánům, spravujícím rodinnou hrobku Liechtensteinů ve Vranově u Brna.

18 Viz Wolny (pozn. 6), s. 449–450.

19 Cit. viz Diecézní archiv Biskupství brněnského (dále jen DABB), fond Kapitula sv. Petra a Pavla, inv. č. 561, kart. 292 – Kostel v Tuňanech (převedení patronátního práva na brněnské jezuiti (1666–1679).

12

20 Viz Wolny (pozn. 6), s. 451–452.

21 Viz ibidem, s. 95. Jinde v literatuře je uvedeno, že komplex budov jezuitské koleje v Brně sloužil „mimo jiné v letech 1778–1782 jako sídlo olomoucké univerzity a stavovské akademie“. Cit. viz Češková (pozn. 16), s. 243. Vlastní osudy architektonického celku brněnského jezuitského kláštera včetně kostela Nanebevzetí Panny Marie nejsou předmětem tohoto článku.

22 K životu Karla Vincence hraběte ze Salmu a Neuburgu viz Jana Kroupová, Rušení olomoucké kartouzy očima hraběte Karla Vinzenze ze Salmu a Neuburgu, in: Martin Ebel – Ondřej Jakubec – Josef Bláha (eds.), Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780. 1. Úvodní svazek. Proměny ambicí jednoho města, Olomouc 2010, s. 450, pozn. 5.

23 „...von der hiesigen Exjesuiten Kirche zu Maria Schnee zu Handen, und Gebrauch dero unterhabenden Königl dem Kapitular. Kirche abzugeben, und zu übernehmen seyen,...“ Viz DABB, fond Kapitula sv. Petra a Pavla, inv. č. 595, kart. 300 – Inventární soupisy aj. akta týkající se zařízení kostela sv. Petra, stříbrných předmětů, různých utensilií, věžních hodin (koupě, ocenění aj.; mj. převzetí růz. nářadí z jezuitského kostela v r. 1778) (1646–1912).

24 Kalich; zlatené stříbro, smalt, české granáty, almandiny, tyrkys, diamanty (?) a další, v. 276 mm, Ø podstavce

196 mm, Ø kupy 102 mm; značeno: mistrovská značka IW v oválném orámování s trojúhelníkovým projmutím ve středu podélných stran, punc města Brna z 1646–1768, brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 67983/37-1182.

25 Kupa – sv. Ignác z Loyoly, sv. František Xavierský a sv. František de Borgia (Borgiáš); noha – sv. Alois Gonzaga, sv. Stanislav Kostka a trojice světců, japonských mučedníků, umučených roku 1597 – jezuita Pavel Mikl a novicové Jakub Kisai a Jan Gotó.

26 K významu obrazu Panny Marie Sněžné v jezuitské misijní činnosti na Moravě v době před Bílou horou podrobně viz Ondřej Jakubec, Příspěvek k ikonografii jezuitské koleje s kostelem Nanebevzetí Panny Marie v Brně, in: Jordánková – Mañas (pozn. 14), s. 77–98.

27 K historii Salus Populi Romani podrobněji viz tamtéž, s. 81–82.

28 Viz Wolny (pozn. 6), s. 85; Jakubec (pozn. 26), s. 89. Římský obraz S. Maria Maggiore šířili jezuité formou kopií v druhé polovině 16. století (ale i později) zcela programově, v rámci misijní činnosti. „Z toho důvodu vyvstala potřeba multiplikace obrazu. V roce 1569 Francesco Borgia získal od Pia V. povolení ke zhotovení první kopie.“ Cit. a více Jakubec (pozn. 26), s. 84.

29 Cit. a více viz Wolny (pozn. 6), s. 451.

30 Richter (pozn. 17), s. 57–76. Richter vedle autorství jednotlivých zlatníků podrobně mapuje historii proměn hlavního oltáře, zejména svatostánku.

31 Viz ibidem, s. 65–66. Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond E 25 Jezuité v Brně, inv. č. 1380, sign. 95 Q – 1689, únor 28. Smlouva s Janem Jakubem Weigelinem, brněnským zlatníkem, který má zasadit do stříbra obraz P. Marie Tuřanské.

32 „... das nemlich er H. Goldschmied das Gnadenbild Unser Lieben Frauen zu Turas in Silber von gutter zwölf-löhntiger Prob, mit sauberer, schöner und zierlicher Arbeit auf das Beste sol einfassen und solche Arbeit nach möglichkeit beschleunigen.“ Cit. viz MZA, fond E 25 Jezuité v Brně, inv. č. 1380, sign. 95 Q.

33 Na Moravu přišel z Augsburgu, zřejmě v průběhu roku 1782, protože dne 4. ledna 1783 se stal po předložení rodného listu a složení 6 říšských zlatých do městské pokladny brněnským měšťanem. V roce 1689 byl zvolen společně se Sigmundem Lederleutnerem představeným cechů. Viz Carl Schirek, Die Goldschmiedekunst in Mähren. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-Museums in Brünn* XII, 1894, s. 46; Idem, Die Goldschmiedekunst in Mähren II. *Mittheilungen des Mährischen Gewerbe-museums* XVI, 1898, s. 167; Stehlíková (pozn. 3), s. 540.

34 Monstrance; zlacené stříbro, broušené kameny, v. 660 mm, podstava d. 240 mm, š. 200 mm; značeno: mistrovská značka GL v orámování, punc Starého Města pražského s letopočtem 1733, brněnský repunc z r. 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 67982/37-1178.

35 Lambrecht Godefriedus (na brněnské kvitanci je podepsán Gotfredt Lambrecht) – zlatník původem z Holandska, narozen kolem 1686, pohřbený 29. října 1736 v Praze. Více viz Josef Hráský, Zlatníci pražského baroka, *Acta UPM. Řada D. Supplementa*. V, 1987, s. 46–47; Stehlíková (pozn. 3), s. 270.

36 Hablitz Filip Jakub (na brněnských stvrzenkách figurují varianty jeho jména Hawlitz a Hablitzer) – zlatník, narozený v Praze 1696, pohřbený tamtéž 14. ledna 1757 ve věku 60 let. Více viz Hráský (pozn. 35), s. 34–35.

37 Karmazírování je klenotnická technika spočívající ve „vroubení“ barevných kamenů diamanty, čímž vznikne „vkusný rámeček (tzv. karmazírung)“. Cit. viz Karel Täubl, *Zlatnictví*, Praha 1976 (2., přepracované vydání), s. 70.

38 Franciscus Wissinger – teolog a spisovatel, narozený 18. října 1696 v Leibachu v Horním Rakousku. Zemřel v Praze 27. července 1773. Ve věku šestnácti let vstoupil do jezuitského řádu (Český Krumlov 27. října 1712). Získal doktorát z filozofie, právních věd a teologie a přes třicet let působil jako učitel gramatiky, hebrejštiny, řečtiny, etiky, filozofie a teologie. Rektor brněnské koleje od 24. června 1759 do 1. února 1760 a od 22. listopadu 1767 do 11. března 1771; rektor pražské koleje sv. Klimenta od 23. dubna 1764 do 1767 a od 10. března 1771 do 1773. Více viz Constantin von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750*

bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben. 57 Theil. Wündisch-Grätz – Wolf, Wien 1889, s. 136–137; viz Anna Fechtnerová, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773*. Sv. 1 Čechy, Praha 1993, s. 66 a 67; Fechtnerová (pozn. 9), s. 367 a 369.

39 MZA, fond E 25 Jezuité v Brně, inv. č. 1356, sign. 94 BB – 1735. Účty za novou monstranci objednanou v Praze. Carolus Scholtz se narodil 6. prosince 1682 v Kladsku a zemřel 4. dubna 1747 v Chomutově. Do řádu Tovaryšstva Ježíšova vstoupil 10. října 1699 (Kladsko). Rektor brněnské koleje od 20. ledna 1734 do 19. února 1737. Viz Fechtnerová (pozn. 9), s. 364.

40 Wanner Josef st. – zlatník původem z Augsburgu, v roce 1706 byl přijat mezi brněnské měšťany. Jeho syn, zlatník Wanner Franz Josef, se měšťanem v Brně stal v roce 1736. Viz Josef Dosoudil, Brünner Bürgeraufnahmen 1559–1845, *Zeitschrift des Deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens* XXXIX, 1937, s. 19.

41 Viz MZA, fond E 25 Jezuité v Brně, inv. č. 1362, sign. 94 KK – 1737–1748. Různé účty za řemeslnické práce (truhlář, soustružník, sedlář, zámečnick, Jan Petr Weigert, výrobce píšťal, Eleonora Vejvodová, obchod se železem, Josef Bernard Botz, dlaždič, Zikmund Liedl, sedlář, Josef Offner, klempíř, Josef Vanner, stříbrník, Jan Kristián Fischer, stříbrník, Jan Stránský, kameník, Antonín Ignác Anderle, stříbrník).

42 Fischer Johan Christian – stříbrník původem z Augsburgu, brněnským měšťanem se stal 20. února 1733. V letech 1759–1767 byl představeným cechů zlatníků a stříbrníků v Brně a do 1776 „Zeichenmeister“. Zemřel ve věku 84 let 6. července 1778. Viz Schirek, Die Goldschmiedekunst in Mähren (pozn. 33), s. 50; Idem, Die Goldschmiedekunst in Mähren II (pozn. 33), s. 158; Idem, *Die Punzierung in Mähren: Gleichzeitung ein Beitrag z. Geschichte der Goldschmiedekunst*, Brünn 1902, s. 40, 44, 66, 86, 114, 118, 125.

43 MZA, fond E 25 Jezuité v Brně (pozn. 41).

44 Ciborium; zlacené stříbro, v. celkem 560 mm, v. nádob 252 mm, Ø podstavy 227 mm, Ø kupy 190 mm, v. víka 95 mm, Ø 192 mm; značeno: mistrovská značka I/CF trojlistu, punc města Brna z 1646–1768, brněnské repuncy z 1806–1807 (12F). Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 59962/37-1720.

45 Kalich; zlacené stříbro, v. 276 mm, Ø podstavy 196 mm, Ø kupy 102 mm; značeno: brněnské repuncy z 1806–1807 (CF) a z 1809–1810. Rejstř. č. movité kulturní památky v ÚSKP ČR 60394/37-1718.

46 Ke stavební historii tuřanského poutního chrámu viz Richter (pozn. 17), s. 59. Za určení světců obou kalichů a upozornění na vazbu druhého na kostel sv. Anny v Tuřanech děkuji PhDr. Simoně Jemelkové.

47 Weinreich Pavel Ignác – zlatník narozený ve Vídni, mezi brněnské měšťany přijat 21. července 1687. V roce 1699 byl mistrem značkařem a v letech 1716–1717 společně s Franzem Unverdorbenem představeným cechů zlatníků a stříbrníků v Brně. Viz Schirek, Die Goldschmiedekunst in Mähren (pozn. 33), s. 167; Stehlíková (pozn. 3), s. 541.

13

Obr. 13. Pavel Ignác Weinreich, kalich, detail s medailonem jezuitského svěťce. Foto: Pavel Čech, 2015.

48 Richter (pozn. 17), s. 63.

49 MZA, fond E 25 Jezuité v Brně, cit. v pozn. 41.

50 Tato drobná studie vyplynula z výzkumu, který je zatím na svém počátku. Předložený text je pouze dílčím výstupem (výsledkem) prvního roku práce na výzkumném zájmu NPÚ č. 99 H 30 73 130 (Výzkum, dokumentace a prezentace movitého kulturního dědictví, 1. Umělecko-historické celky a historický mobiliár jako doklad vývoje výtvarného umění a uměleckého řemesla; Úkol 1.1.1.1. *Do-kлады církevního barokního zlatnictví a stříbrnictví na Moravě v letech 1650–1790 a jeho zhodnocení ve výtvarných a duchovních souvislostech*).